

KOLOMAN IVANIČKA

GEOGRAFICKÉ ASPEKTY ÚZEMNO-ADMINISTRATÍVNEHO
ČLENENIA SLOVENSKA

V československej geografickej literatúre sa stretávame s rôznymi aspektami členenia nášho územia na geografické celky, ktoré predstavujú bázu pre územno-správne členenie. V. Dědina (1921, 1927) a J. Hromádka (1943) videli jadro problému v prirodzených spádových oblastiach s koncentračnou silou v údolných a paňvových polohách, J. Korčák (1938) za podstatu pokladal kontinuitu osídlenia v historicky najstarších kneňových oblastiach, M. Blažek (1958) pridelal popredný význam územno-plánovacím regionálnym celkom a jednote ekonomických a administratívnych regiónov, M. Strída (1960) predpokladal, že jadrom administratívnych celkov majú byť priemyselne najvyvinutejšie mestá

Podľa nášho názoru podstata problému spočíva v štúdiu vzťahov vyplývajúcich z centrality, hierarchizácie, sektorovej špecializácie a dynamiky spoločensko-ekonomických regiónov. Takýto prístup obsahuje v sebe i kritéria predchádzajúcich autorov. Osobitný význam pre administratívne členenie majú nodálne regiony. Pri formovaní nodálnych regiónov spolupôsobia najmä nasledujúce väzby: kritériá plánovania, ekonomicko-trhová gravitácia, vnútorné vzťahy výrobných komplexov, ekonomicko-komunikačná spádovosť a politicko-administratívna, resp. politicko-organizačná sila. Tieto zásady sa najčastejšie navzájom prelínajú vo vzájomnej väzbe a súťažia o prevahu. Konkrétny model nodálnych regiónov je predovšetkým výsledkom týchto činiteľov, ale v konkrétnych prírodných a historických podmienkach, prírodný rámec, ako napr. bohatstvo pôdneho fondu, výskyt nerastného bohatstva, vhodnosť pre kontakty so susednými ekonomickými aglomeráciami, výrazne ovplyvnili model osídlenia a historické koncentrácie obyvateľstva. Dôležitým činiteľom, ktorý musíme brať do úvahy v konkrétnej geosfére, je organizujúca sila technicko-ekonomických komplexov, ktoré väzbou výrobných objektov s prírodou a sústredením pracovných síl vytvárajú súčasne odbytovú a tržnú základnu a tým i sídelny model.

Dnes už klasická definícia komplexu predstavená N. N. Kolosovským (1947) z kvantitatívneho hľadiska spresnená W. Isardom (1960) kladie dôraz na väzbu a návaznosť závodov v priemyselnom centre alebo v celom regione, pri ktorej sa dosahuje v dôsledku racionálneho výberu závodov priaznivý ekonomický efekt, vyplývajúci tiež zo súladu využívania prírodných a ekonomických podmienok teritória, jeho dopravných a polohových predností. Takto chápaný teritoriálny výrobný komplex nemožno priamo stotožňovať s územno-administratívnym celkom, napriek tomu, že komplex vytvára silnú väzbu medzi jednotlivými časťami územia, v ktorých sa nachádzajú jeho súčasť. Táto koncepcia siaha vo svojej podstate až do rokov 1921—1923 a nachádzame ju úspešne realizovanú v pláne Goerlo v ZSSR. V päťdesiatych rokoch vzniká aj iná koncepcia komplexu reprezentovaná najmä prácami P. M. Alampjeva (1959) a J. G. Fejgina (1957), ktorá podstatu komplexu vidí v súhrne rôznych výrobov, ktoré zabezpečujú sebe-

stačnosť v zásobovaní ekonomických regionov podľa možnosti najväčším sortimentom a množstvom produktov. Komplex sa stotožňuje s ekonomickým regiónom v zmysle autarkie a má mu byť prispôsobené tiež administratívne členenie. Nie je bez zaujímavosti konštatovanie, že sovietska geografia v šesťdesiatych rokoch sa usiluje rehabilitovať prvú koncepciu, reprezentovanú popri Kolosovskom tiež G. M. Križanovským (1957) a I. G. Alexandrovom (1924), kým druhú koncepciu pokladá za diskuzívnu. (T. M. Kalašnikova 1968). Táto teória je v rozpore s tendenciou sektorovej špecializácie. Komplexný charakter na menšom priestore má iba spotreba, kým výroba je vždy viac-menej špecializovaná. Túto skutočnosť potvrdzujú i výskumné práce v Československu. V našich podmienkach jedine kritérium výrobných väzieb i keď je významné v žiadnom prípade nepredstavuje vyčerpávajúcu bázu pre štúdium možností administratívnej delimitácie.

Delimitácia územia na administratívne celky je všeobecnou požiadavkou na uplatňovanie štátnej, politickej a inej riadiacej činnosti, ale aj demokratických územných požiadaviek o účasť na regionálnej a centrálnej vláde. Najčastejšie sa územná organizácia uplatňuje pri politicko-administratívnych celkoch (napr. krajoch, župách a okresoch), ale tiež pri vojenskej delimitácii, súdnictve, daňovej a finančnej správe, organizácii poistenia, pôšt, dopravy (napr. železničné riaditeľstvá), vyčleňujú sa banské a energetické celky, priemyselné komory, správne územia poľnohospodárskych meliorácií apod. Prevažne nejestvuje súlad medzi vyššie uvedenými členeniami, čo súvisí najmä s historickým vývojom a určitou živelnosťou ich vzniku. (K. Ivanička 1968).

Možno konštatovať, že mnoho štátov sa bráni prílišnej roztrieštenosti administratívnych členení, ktoré často sťažujú koordinovanosť riadenia. Aj keď základom administratívno-politického členenia je uplatňovanie moci, a sú v ňom vyjadrené politické záujmy štátu a snahy zabezpečiť pevné a výkonné riadenie, predsa z určitého priestorového hľadiska tu pôsobia podobné všeobecné činitele ako pri ekonomickej regionalizácii. Ide tu predovšetkým o zásadu uzlovosti, resp. regionálnych väzieb, ktoré spájajú obyvateľstvo daného územia s centrom. S touto zásadou sa viaže komunikačné hľadisko, to je výhodná komunikačná sieť, smerujúca do administratívnych centier. Pružnosť riadenia sa zvyšuje, ak sa smery ekonomických prúdov, napr. príjazdov do práce a za centrálnymi službami zhodujú s cestami spojenými s administratívou. Väzby oboch členení jestvujú ešte aj z iných hľadísk. Administratívne funkcie centrálnych miest zvyšujú ich ekonomickú silu a podnietujú tiež rast určitých výrobných odvetví a služieb, stavbu komunikačných zariadení, školstva a iných prvkov infraštruktúry, ktorá môže ďalej pôsobiť ako trvalý element ekonomického rastu. Terciérny sektor je v týchto prípadoch hybnou silou pre rozvoj sekundárneho, resp. i primárneho sektoru. Zdá sa, že medzi ekonomicou a administratívnou regionalizáciou jestvuje v určitom zmysle voľný vzťah. Administratívna organizácia, ktorá vznikla v určitých sociálne ekonomických podmienkach, môže pretrvať stáročia a vykazovať určitú nezávislosť na zmenených ekonomických podmienkach. Ekonomický región sa vyznačuje pohybom, je výrazom ekonomického života, ktorý je trvale dynamickým javom. Oblastné centrá vyššieho rádu sa časom degradujú, vyrastajú nové strediská a nie je vždy jednoduché prispôbovať tejto oblastnej dynamike tiež administratívne členenie. Tak v priebehu desaťročí a stáročí môžu vzniknúť medzi oboma podstatné rozdiely. Administratívne členenie je tiež ústavoprávnym aktom a jeho zmena má svoju právno-spoločenskú stránku.

Administratívne členenie sa vyznačuje podobne ako aj ekonomicke členenie

hierarchizáciou. Z tohoto hľadiska dobrou východiskovou teóriou a východiskovým modelom sa javí Christallerov hierarchický systém. Podľa teórie W. Christallera (1933) existujú nasledujúce zásady, ktoré určujú tvorbu a hierarchiu centrálnych miest: ekonomicko trhovú, komunikačnú a politicko-organizačnú. V dôsledku ich existencie dochádza ku koncentrácii funkcií v centrálnych miestach, k ich rastu a hierarchizácii. Mestá rôznej veľkosti existujú v dôsledku rôznej sféry zaopatrenia a rôznej mierky koncentrácie a druhu centrálnych funkcií v oblasti terciérnej sféry. Z hľadiska siete väzieb v zmysle všeobecnej teórie systémov existuje medzi rôznymi hierarchickými stupňami Christalleroveho modelu implikačný vzťah, ktorý J. G. Lamboya (1969) vyjadril formulou $C_1^{3a} < B_1^6 < A$, v ktorej A, B, C, a α sú prislúchajúce indexy sú mestami rôznych hierarchických stupňov zidealizovaného hexagonálneho modelu.

Už v predchádzajúcich štúdiách sme upozornili na nutnosť kritického zhodnotenia podmienok v ktorých možno Christallerov model aplikovať na štúdium konkrétneho geografického priestoru (K. Ivanička 1968). Na územiach, kde sa deľba funkcií sústreďuje najmä na interakciu medzi mestami a dedinami a mestami rôznych hierarchických stupňov je tento model vhodným východiskom. V dôsledku pôsobenia konfigurácie terénu a barrier, ktoré kladú ideálnemu formovaniu siete sídiel rozmanité prírodné prekážky, pravidelný hexagonálny systém sa vyskytuje v skutočnosti zriedkavo. Teoretická osnova modelu na rurálnych územiach určitého vývojového štádia je vhodným nástrojom analýzy.

Inú realitu zovšeobecňuje model, ktorý agreguje zásady koncentrácie a centrality vyplývajúcej z terciérneho sektoru s výrobnými princípmi. Už Neef (1950) poukázal na skutočnosť, že na územiach intenzívnej priemyselnej lokalizácie, prípadne vysoko intenzívneho poľnohospodárstva veľkosť a rozloženie sídiel nezodpovedá vyššie uvedenému modelu. Je to v dôsledku skutočnosti, že koncentrácia obyvateľstva do miest nie je iba dôsledkom koncentrácie služieb, ale tiež dôsledkom koncentrácie a naváznosti výroby, čo súvisí často s geografickými resp. technologickými procesmi oblasti, v ktorej sa organizuje výroba. V priemyselných oblastiach ako napr. na Hornom Sliezsku, v Donbase, vo východonemeckej priemyselnej oblasti a inde existuje vedľa seba viacero miest približne rovnakej veľkosti bez výraznej hierarchickej diferenciácie. Známy je tiež rozvoj vinohradníckych miest a ich rivalita na východných svahoch Malých Karpát, ktorý bol tiež ovplyvnený výrobnými a nie iba terciérnymi funkciami. V týchto prípadoch o výbere miest pre administratívnu funkciu musia rozhodnúť iné kritéria, ako jasná hierarchizácia a jasné veľkostné poradie miest. V socialistických krajinách tu možno uplatniť optimalizačné plánovacie kritéria.

Dobry nástroj analýzy predstavuje anizotropný model a jeho podtypy útvarov komunikačných sietí. Rozpracoval ho D. Domanski (1963) na základe vzájomného vzťahu medzi hlavnými a vedľajšími cestami. Také útvary komunikačných sietí ako sú napr. monocentrické, polycentrické, odoptrópne, exotrópne alebo konvergentné hovoria mnoho nielen o charaktere priestorových vzťahov a princípe centrality, ale súčasne umožňujú chápať dynamiku daných systémov o vývojovej perspektívy jednotlivých línií a ich budúci vývoj.

Osobitnú pozornosť si v súčasnom období vyžaduje model metropolitných teritórií. V posledných desaťročiach si stále viac uvedomujeme utváranie sa kontinuitných zurbanizovaných priestorov, v ktorých nejednotne usporiadanie priestoru v zmysle diskontinuitných stupňov, ale ide o celky harmonicky sa dopĺňajúce (K. Ivanička 1968). Aj keď v súčasnom období nemožno ešte s úplnou spokojnosťou tvrdiť, že systém metropolitných oblastí bol plne pochopený, posledné štúdie J. G. Lamboya a P. P. Dortregtera (1969) potvrdzujú nami vyslovenú tézu, že tu ide o zákonitosti nového typu, ktoré už Christallerov model nevysti-

huje. Sieť väzieb a informačný tok v metropolitných oblastiach tvorí odlišné štruktúry. Zdôrazňujú sa tu tzv. „vazby krížom-krážom“, ktoré stoja v proklade k implikačným väzbám a ktoré možno vyjadriť nasledujúcou formulou $A \vee F \vee (G_3^b) = G_1^b$. To znamená, že ak existuje vedľa systému A tiež systém F a tieto oba sú súčasťou systému G, nastáva v ňom miešanie vzťahov v rôznych úrovniach. Ak systém A napr. nie je otvorený už iba cez A ako to bolo v prípade Christallerovho modelu, nastáva rozlam klasickú hierarchickú štruktúru. De facto, systém centrálnych miest je tu nahradený systémom sektorových centier. Tento nový proces môžeme dnes veľmi dobre sledovať v amerických metropolitných oblastiach. Je umožnený veľkým rozvojom individuálnych dopravných prostriedkov -- automobilov, zvyšujúcou sa životnou úrovňou obyvateľstva a niektorými psychosociologickými črtami modernej civilizácie. Sektorové nákupné centrá majú vysoko špecializovaný charakter, a slúžia nielen obyvateľom blízkeho zázemia: ako tomu bolo v prípade Christallerovej teórie, ale tiež obyvateľom vzdialených areálov. Podobný špecializovaný charakter majú weekendové turistické oblasti, školské a univerzitné centrá, autoopravné a podobne. Vznikajú často na voľných priestranstvách ďaleko od pôvodných centier, kde možno vybudovať moderný komunikačný systém autostrád, prístupových ciest, parkovísk často pre viac ako 5 000 aut a iné požiadavky komplexného moderného obslužného priestoru. Rast v týchto oblastiach z určitého makrohládiska pomáha vysvetliť teória pólov rastu (Perreux, 1961), ale vnútorné usporiadanie vyplýva z nového funkcionálneho vzťahu jednotlivých častí metropolitného systému a z väčšej miery terciérnych zariadení ako tomu bolo v minulosti, čo vyplýva z novej technológie uplatňovanej v terciérnom sektore, podobne ako je tomu tiež vo výrobnnej sfére. Masová výroba a masová konzumpcia prinášajú novú mierku a štruktúru výrobných a obchodných zariadení. Niektoré perspektívy u nás sme uviedli v štúdiu Bansko-bystricko-zvolenského regionu (K. Ivanička 1969). Z hľadiska tohto modelu dva alebo niekoľko miest spolu môžu v zmysle delby funkcií plniť spoločne úlohu určitého hierarchického stupňa. S týmto faktom sa na území Slovenska stretávame často a najmä v prípade tzv. mestských regiónov, ktoré predstavujú prechodné štádium ku metropolitným regionom. Za metropolitné regiony môžeme pokladať také územia, kde vlastné jadrá koncentrujú viac ako 100 000 obyvateľov. Mestské regiony spolu s ich zázemím nedosahujú túto hranicu.

*

Na území Slovenska pri vzniku konkrétnych administratívnych celkov podstatne spolupôsobili prírodné pomery. Podunajská nížina, Východoslovenská nížina, Záhorská nížina, kotliny stredného Považia, horné a stredné Ponitrie, stredné Pohronie a Horehronie, Liptovská, Oravská a Popradská kotlina, Hornádska kotlina, Rimavská, Lučenecká a Ipelská kotlina predstavujú scénu, na ktorej sa utvárali historické nodálne oblasti, ako Liptov, Turiec, Spiš, Gemer, Zemplín a iné, ktoré môžeme pokladať za základné územné celky, prejavujúce sa i v dnešných zurbanizovaných priestoroch. V tomto konkrétnom prostredí dochádzalo i k priestorovému formovaniu súčasných regiónov a k ich hierarchizácii. Súčasné výskumy územia Slovenska umožňujú vyčleniť na základe syntézy prírodných podmienok procesy, ktoré pôsobia pri formovaní vyššie uvedených územných celkov možno skúmať na základe takých všeobecných zmien, ako sú presuny obyvateľstva, migrácia, dochádzka do práce, zakladanie, likvidovanie, transformácie resp. rušenie rôznych inštitúcií na ich území, štúdiá výstavby nových výrobných zariadení resp. rušenie a zanikanie starých výrobných zariadení, výstavby a rekonštrukcie komunikačných liniek a kanálov. Pre plné pochopenie ich regionálnej štruktúry

žiada sa výskum ich vnútornej kompaktnosti, objavenie čiastkových subsystémov, z ktorých sa skladajú, spôsobov a stupňa akými sú jednotlivé časti navzájom spojené, stupňa centrality, štúdium delimitácie týchto území, polohy hranice ako aj štúdium externých vzťahov s inými územiami. V niektorých prípadoch ako napr. na Hornej Nitre silnú vnútornú väzbu predstavuje interakcia jednotlivých elementov výrobného komplexu, v iných prípadoch, ako napr. pri štúdiu vzťahov mesta Nitra a jej zázemia vhodným sa zdá byť hierarchický model Christallera, v prípade Bratislavy sa regionálna štruktúra formuje v dôsledku nových zákonitostí typických pre metropolitné územia. V niektorých prípadoch ako napr. v prípade Banskej Bystrice a Zvolena dochádza k delbe funkcií a k formovaniu takej regionálnej štruktúry, v ktorej sa dve prípadne i viac centier delí o funkcie, ktoré prisluchajú k vyššiemu hierarchickému stupňu regiónu, v ktorom sa nachádzajú. Uvedené priestory sú schopné pri správnom plánovaní prijať tiež migračné prebytky z rurálnych oblastí Slovenska, čo má pri pomerne vysokom prirodzenom prírastku niektorých častí Slovenska značný jadrotvorný význam. Ak porovnáme konkrétne črty a charakter administratívnych inštitúcií a s nimi spojené presuny z vyššie uvedenými všeobecnými črtami regionotvorných procesov, vidíme, že sú ich organickou súčasťou. Z toho vyplýva tiež plná zodpovednosť inštitúcií, ktoré za administratívnu organizáciu zodpovedajú, čo najzodpovednejšie pripraviť koncepciu administratívneho členenia vzhľadom na jeho všestranný dopad na celkovú regionálnu štruktúru.

V rámci týchto základných regiónov možno rozlíšiť regionálne subsystémy nižšieho rádu, ktoré sa vyznačujú menšou rozlohou, menšou koncentráciou obyvateľstva a nižšou vybavenosťou službami. Takýmito regionálnymi subsystémami sú takmer všetky územia — okresy zrušené r. 1960. Ich hranice sa približne zhodujú s hranicami dennej dochádzky do práce a do stredných škôl, ktoré sa nachádzajú v ich prirodzených spádových centrách (Banská Štiavnica, Zlaté Moravce, Malacky a i.). Rádove ešte nižšie subsystémy sa nachádzajú okolo strediskových resp. spádových obcí, ktoré sa vyznačujú elementárnou vybavenosťou obchodmi, kultúrnymi zariadeniami, cirkevnými inštitúciami a školami. V minulosti sa v nich obyčajne nachádzali obvodné notárske úrady.

Regióny stredného stupňa sa zoskupujú do väčších provinčných regionálnych celkov, akými sú napr. východné Slovensko, severná Morava a Sliezko, južná Morava resp. západné Slovensko. V ich jadre sa nachádzajú metropole, ako na príklad Košice, Brno, Ostrava a i. Vyznačujú sa vyššou vybavenosťou politicko-administratívnou, kultúrnou, obchodnou, majú svoje regionálne zriadenie, rozhlasové a televízne štúdiá, vydavateľstvá, výskumné inštitúcie, provinčné noviny, sú inovačnými strediskami vyššieho rádu, lokalizujú sa v nich už nielen stredné školy, resp. ojedinelé fakulty vysokých škôl, ale celé vysoké školy, krajské sudy, krajské sklady, veľké letiská, celé územia sa vyznačujú komplexnou infraštruktúrou, v ktorej ohniskách sa nachádzajú metropolné mestá. Okrem toho v takýchto metropolných oblastiach vznikajú tendencie utvárania širších obytno-výrobných priestorov. Táto tendencia sa výrazne prejavuje napr. v priestore pražskom, ale aj na západnom Slovensku, kde dochádza k utváraniu širšieho regionálneho metropolného územia (Bratislava, Zahorie, Trnava, Nitra), východnom Slovensku (Košice, Prešov, Michalovce, Humenné). Stredné Slovensko sa naďalej vyznačuje binodalitou, a či dôjde k vzniku jedného dominantného jadra alebo sa zachová súčasná štruktúra stredného Slovenska s dvomi vyššími jadrami na Pohroní a Považí, bude závisieť od konkrétnych ekonomických procesov, investičnej činnosti a usmerenia migrácie obyvateľstva (K. Ivanička 1968). Celkove na území Slovenska sa prejavuje zákon matachrónnosti, tj. výskyt vedľa seba teritórií na roznej vývojovej etape ekonomického a urbanistického stupňa. To je dôležitá skutoč-

nosť, ktorá nám umožňuje pochopiť tiež nutnú rozdielnosť štruktúry administratívnych regiónov nielen z hľadiska geografických podmienok, ale aj z hľadiska zákona času.

Nadriadeným hierarchickým stupňom je stredisko národného života Bratislava, ktorá plní funkciu hlavného mesta v oblasti politickej, kultúrnej a hospodárskej. Sféry týchto centrálnych funkcií sa pokrývajú s politickou hranicou Slovenska a pevne viažu celé Slovensko s jeho hlavným mestom.

Dnes sa aj formálne-právne uznáva v Československu existencia dvoch spoločensko-ekonomických makroregionov s vlastnými administratívno-správnymi inštitúciami a s vlastnými politicko-narodnými vládami a riadením. Praha okrem centrálnych potrieb českého národa, plní od r. 1918 tiež funkciu hlavného mesta štátu, je strediskom centrálnych celoštátnych inštitúcií a cudzích zastupiteľských orgánov, je hlavným i keď nie jediným kanálom kontaktov pro celé Československo, čo sa prejavuje ako ďalšia priaznivá skutočnosť pre jej rast a rast jej bezprostredného zázemia. Je centrom regiónu, ktorý sa pokrýva s hranicami štátu.

Z vyššie uvedeného vidieť, že realita formovania spoločensko-ekonomických oblastí môže byť akceptovaná pre politicko-administratívne členenie rôznym spôsobom.

Nie je bez zaujímavosti retrospektívny pohľad na stabilitu územného členenia na Slovensku. Za posledných 100 rokov uskutočnilo sa niekoľko zásadných zmien v administratívnom členení a mnoho menších úprav. R. 1960 vstúpilo v platnosť členenie Slovenska na 3 kraje a 32 okresov, s tým, že Bratislava získala dodatočne osobité postavenie ako hlavné mesto Slovenska a bolo schválené niekoľko ďalších okresov. V r. 1949-60 na 6 krajov a 97 okresov, v období Slovenského štátu na 6 žúp a 58 okresov, v období I. Republiky r. 1938 platilo zemské zriadenie, kde Slovensko popri Čechách, Morave, Sliezku a Podkarpatskej Rusi malo štatút zeme zo 76 okresmi. V čase Rakúsko-Uhorska v r. 1860 bolo rozdelené na krátky čas na 2 provincie, 17 komitátov (s časťami ďalších 3 žúp, ktoré zasahovali na Slovensko z neslovenských území). Za vyššie uvedené obdobie sa menili hranice Slovenska, počet administratívnych jednotiek, počet hierarchických stupňov územných jednotiek a menili sa tiež centrá administratívnych regiónov. Niektoré ako napr. Trnava resp. Ružomberok boli centrom župy iba na krátky čas. Pritom obe mestá najmä zásluhou výrobných funkcií vykazujú značnú ekonomickú silu. Levoča a Zlaté Moravce stratili nielen postavenie župných miest, ale aj okresných miest. Obe nenašli dodnes dost silné stimuly pre svoj hospodársky rozlet. Len Bratislava ako krajské resp. župné centrum si udržala svoje postavenie, ale ťažko získala štatút hlavného mesta Slovenska.

Na strednom Slovensku sa ako centrá žúp a krajov striedali Trenčín, Žilina, Ružomberok, B. Bystrica a Zvolen, na východnom Slovensku sa najvyšší hierarchický stupeň nachádzal buď v Košiciach alebo v Prešove. Z uvedenej neštability jadier administratívnych regiónov vyplývala tiež neštabilita extranodálnej časti administratívnych celkov. Okrajové, hraničné územia bývali pričleňované k rôznym jadrám. Určitú stabilitu vykazujú iba jadrá chápane širšie v zmysle geografických nodálnych priestorov, akými sú napríklad priestor košicko-prešovský, považský, pohronský (bansko-bystricko-zvolenský), tj. dnešné zurbanizované priestory uvádzané už skôr. Zaujímavé je tiež konštatovať, že jednotlivé hierarchické stupne sa vyznačujú tiež rôznou stabilitou. Na väčšie provincie sa Slovensko členilo iba za Rakúska-Uhorska roku 1860. Tieto veľké celky boli politicky administrované nie z vlastného politicko-národného centra, ale hlavného mesta, ktoré sa nachádzalo mimo národného územia. Ústavným zákonom o federácii sa situácia mení v prospech Bratislavy. Pri všetkých členeniach, veľkú húževnatosť preukazuje župný, resp. krajský stupeň. Doteraz iba málo admi-

nitratívnych členení sa zaobišlo bez toho hierarchického stupňa. Posledné dve administratívne členenia nevyžadovali zapojenie do štátnej správy hierarchického stupňa strediskových obcí. Úprava r. 1960 narušila tiež stabilitu tradičných okresov a takmer 2/3 bývalých lokálnych mestských stredísk stratilo administratívnu funkciu.

Názory na nové administratívne členenie v súčasnom období berú do úvahy rôznym spôsobom novú skutočnosť, ktorá vyplýva z federálneho usporiadania Československa. Najčastejšie sa vyskytujú nasledujúce formulácie:

1. Zotršťvanie pri terajších krajoch a okresoch, reprezentovaných národnými výbormi, pretože územná reorganizácia je vždy veľmi nákladnou záležitosťou. Vylepšit jej nedostatky zakladaním najmä nových okresov. V tomto smere išlo i zaľoženie nových okresov s centrom vo Svidníku, Vranove, Starej Lubovni a Velkom Krtiši. Ďalšie odôvodnené požiadavky sú v Brezne, kde vzdialenosť obce od centra, vytvorením okresu v Banskej Bystrici dosahuje až 105 km, ale vážne sú tiež požiadavky na zavedenie okresov v Ružomberku, Michalovciach, Kráľovskom Chlmcí, Veľkých Kapušanoch (1 spoločný okres), v Snine, Krupine, Myjave, Piešťanoch, Štúrovrove, Revúcej, Zlatých Moravciach a možno aj v Levoči.

2. Zrušenie doterajších krajských národných výborov a utváranie nových krajských národných výborov, čo sa odôvodňuje tým, že medzi makrosférou ministerstva a mikrosférou okresu existuje ešte v určítom zmysle mezosféra, ktorej reprezentantom je kraj a ktorej úlohu je prevziať aspekty makrooblasti a transformovať ich do mikrooblasti, ako aj sprostredkovanie informačného toku z mikrooblasti pre centrum.

3. Zavedenie dvojstupňového administratívneho členenia, v ktorom by národná vláda priamo riadila okresy, ktoré by boli dostatočne veľké a v podstate by zodpovedali okresom dnešným. Súčasne by sa mala zvýšiť právomoc obcí, posilniť postavenie strediskových obcí, ktoré by získali kvalifikovaný administratívne, právne a ekonomicky vzdelaný aparát. Takýto prístup by si ďalej vyžadoval prijatie osobitných právnych štatútov pre celý rad miest a obcí.

Bez toho, že by sme chceli urobiť záver k týmto názorom, môžeme konštatovať, že väčšina pohľadov zodpovedá teoretickým poznatkom o členení, hierarchizácii ekonomicko-spoločenského priestoru, vychádzajúcich priamo z územia. Rozdiely sú v tom, že napr. návrh tretí vypúšťa zo zretela krajský článok, teda v určítom zmysle mezoregióny a kladie dôraz na Slovensko ako makroregion, okresy a strediskové obce ako subregiony a mikroregiony, kým názor číslo dva neprisuduje taký veľký význam mikroregionu strediskových obcí a vyzdvihuje krajský a okresný článok hierarchickej sústavy. Zjednodušenie administratívneho systému úzko súvisí s nutnosťou zdokonalenia informačného a komunikačného systému v širokom slova zmysle a môže byť pozitívne vyřešené iba ak sa splní podmienka nového prístupu k inštitúciám a sieti informácie a komunikácie.

Podobné a ďalšie administratívno-politické systémy poznáme z histórie. V Európe v súčasnom období najčastejšie sa stretávame s trojstupňovým systémom. V období Rímskeho impéria pri jeho veľkej rozlohe vitálnym systémom bolo štvorstupňové hierarchické členenie, v ktorom významnú úlohu plnili provincie. Novooorganizované štátne celky, ktoré vznikli v čase dokonalejšej komunikačnej a informačnej organizácie sa opierajú a dvojstupňový systém. V nich federované štáty plnia obyčajne funkciu administratívno-politických jednotiek druhého rádu, s veľmi rozsiahlou právomocou. S hierarchickým vývojom súvisí často i veľkosť administratívnych jednotiek. Aj keď existuje výrazná tendencia vytvárať územné celky približne s rovnakou územnou rozlohou a s rovnakým počtom obyvateľov, historický vývoj, národnostné hranice a strategické ciele vtlačajú svoj charakter územnému členeniu často veľmi výrazne a pôsobia proti tejto tendencii rovno-

mernosti. Zaujímavé údaje o veľkosti jednotlivých stupňov administratívnych celkov uvádza M. Blažek (1967).

Geografia ako veda o geosfére vychádza pri posúdení vhodnosti administratívneho členenia predovšetkým z územia. Reprezentuje teda viac požiadavky a potreby decentralizačné, záujmy regionálne a územnu hierarchizáciu. Teoreticky každé územie môžeme členiť vychádzajúc od obcí na katastrálne územia obcí, sféry strediskových resp. spádových obcí, sféry lokálnych stredísk, sféry miest strednej veľkosti, provincie a národné resp. štátne celky. Ako reprezentantov týchto skupín na území Československa môžeme uvádzať napr. Lubietovú, Malacký, Nitru, Košice, Bratislavu, Prahu, ako centrá rôzneho stupňa. Je prirodzené, že tak mnohostupňový systém bol by nadmerne nákladný a z administratívneho hľadiska zbytočný. Preto jednotlivé členenia si podľa konkrétneho právneho modelu a presvedčenia ich tvorcov vyberajú z tejto hierarchickej sústavy určité stupne, ktoré pokladajú za kľúčové.

Geografia disponuje určitými elementami prognózy vývoja štruktúry územia. Z hľadiska prognózy vývoja osobitné miesto prislúcha dynamickým modelom. Napriek tomu, že B. L. Berry a W. L. Carrison (1958, 1969) poukázali na určité dynamické aspekty teórie centrálnych miest, porozuhodnejšiu úlohu zohrávajú vlastné modely ekonomického rozvoja. J. R. P. Friedmann (1963) pri štúdiu vývoja koloniálnych krajín Latinskej Ameriky zdôraznil 4 vývojové fázy ekonomického modelu: 1. fázu exotrópných pobrežných miest; 2. fázu semiautonómnych, navonok orientovaných regiónov; 3. fázu industrializácie a rozvoja vlastnej dostredivej štruktúry; 4. fázu integrácie národnej priestorovej ekonomiky do vlastných metropolitných jadier. Aspekty takéhoto modelu sú podstatne operatívnejšie ako model ekonomického rozvoja W. W. Rostowa (1959), ktorý je viac apologetickým ako typologickým a operatívnym. Jeho autor neuvažuje s odlišnosťou štruktúry hospodárstva socialistických štátov, nepripisuje význam charakteru výrobných vzťahov, odtoku kapitálu zo slaborozvinutých regiónov do hlavných kapitalistických metropolí ako i podstate interakcie tržného a odbytového mechanizmu v dôsledku ktorého sa rozdiely medzi úrovňou hospodárskych vyspelých a hospodársky zaostalých krajín nezmenšujú, ale zväčšujú. Priestorovým aspektom rastu venoval pozornosť F. Perroux (1955) a jeho koncepciu pólov rastu možno pokladať za vedecky úspešnú. Pravda, nie vždy vznik a rozvoj pólu rastu je závislý iba na určitom hybnom kľúčovom odvetví. Novšie výskumy ukazujú, že podstata systémových spojení v rámci pólov rastu môže byť veľmi rozmanitá a že ide skôr o sériu subsystémov priestorove spojených ako o jednoduchú návaznosť odvetví.

Význam industriálno-urbanistickej štruktúry pre hospodársku a politicko-administratívnu štruktúru sa zdá byť nesporným pre celú súčasnú civilizáciu. V socialistických štátoch pochopenie tejto skutočnosti viedlo k programom industrializácie a v teórii lokalizácie k zakotveniu tézy o rovnomernom rozvoji výrobných síl a nutnosti vyrovnávania priestorových rozdielov ekonomickej úrovne. Administratívne konzekvencie tejto aktivity sú nesporné a začínajú veľmi účinne, v zmysle spätných väzieb akcelerovať ďalšie ekonomické vyrovnávanie. Nie bez zaujímavosti je uvedenie na tomto mieste československú skutočnosť, že socialistická industrializácia Slovenska a jej nesporné ekonomické úspechy podstatne ovplyvnili nový federatívny administratívno-politický model Republiky a orgány Slovenskej socialistickej republiky, ďalej progresívne ovplyvnili a usmernili ekonomický rozvoj. Syntézu tejto aktivity očakávanú v budúcnosti môžeme predstaviť z hľadiska dvoch modelov. Prvým je prognostický model slovenskej ekonomiky vyjadrený v stručnej forme v nasledujúcich bodoch:

1. Začlenenie Slovenska do československej a medzinárodnej socialistickej ekonomickej sústavy vychádzajúc z racionálnej delby práce.
2. Využívanie ekonomicko-geografickej polohy Slovenska, tranzitných dopravných liniek pre rozvoj slovenskej ekonomiky.
3. Rozvinutie finálnych výrob na báze plechov, hliníka, dreva, nafty, magnezitu a iných základných materiálov, ktoré na Slovensku existujú a ich plné využívanie pre ekonomický rast. Uváženie lokalizácie automobilového priemyslu ako činiteľa aktivizujúceho ekonomiku.
4. Dobudovanie komplexu spracovania poľnohospodárskych výrobkov, vyvážať finálne výrobky, resp. polotovary namiesto surovín.
5. Konceptné riešenie odborov zabezpečujúcich poľnohospodárstvo.
6. Dobudovanie vedecko-výskumnej základne. Zameranie aplikačného výskumu na kľúčové odvetvia.
7. Modernizovanie a rozvinutie stavebnej výroby tak, aby neobmedzovala investičnú výstavbu.
8. Modernizovanie dopravy, zachytenie druhej dopravnej vlny, splavenie Váhu, napojenie Dunaja na medzinárodné kanály, modernizovanie leteckej dopravy, stavba moderných letísk, čerpacích staníc a servisov, urychlenie výstavby autostrád.
9. Správnou urbanistickou koncepciou odstrániť roztrieštenosť sídelnej siete, dobudovať školy a iné potrebné zariadenia terciérneho sektoru.
10. Rozvíjanie cestovného ruchu a jeho zariadení, uprednostnenie kúpeľníctva a tých turistických areálov, ktoré môžu slúžiť zimnému i letnému turizmu.

Aspekty takéhoto ekonomického odvetvového modelu sú v súlade s priestorovým modelom Slovenska, predstaveným autorom tohto článku na XXI. Kongrese IGU (K. Ivanička 1968). Na území Slovenska možno rozlíšiť nasledujúce typy regiónov rastu:

A. Regióny pólov rozvoja a rastu. Príklady: 1. Juhozápadné Slovensko s centrom v Bratislave, hlavným mestom Slovenskej socialistickej republiky, je najvýznamnejším národným strediskom inovácie, vzdelania, informácie a riadenia. Dunaj a s ním sa viažúce komunikačné linky spájajú juhozápadné Slovensko s ostatnými pólmi ekonomickej aktivity podunajských štátov. Prístav umožňuje celej ČSSR orientáciu do tohto priestoru. Elementy rastu budú ešte zdôraznené využívaním ohromných zásob vody ako suroviny pre energetické a technologické účely. Úrodne pôdy umožnili rozvoj najvýznamnejšieho čl. poľnohospodárskeho regiónu a historickú koncentráciu obyvateľstva. Kontinuita administratívno-politických centier naväzuje na obdobie Veľkej Moravy a ako efemérne jadro pretrvalo juhozápadne Slovensko celé tisícročie a v našom období sa znova zaktivizovalo na gravitačné centrum celonárodného rázu. 2. Východné Slovensko malo podobné prírodné prednosti pre koncentráciu obyvateľstva — úrodné pôdy, tranzitné cesty a nerastné bohatstvo. Tranzitná severojužná cesta bola v minulosti hlavnou urbanizačnou silou, k tomu pristupovala ťažba nerastov a obľuhové funkcie. Spojenie so silovým polom Ukrajiny a ZSSR umožnilo modernú industrializáciu, druhú urbanizačnú vlnu a vznik druhého národného pólu rastu, ktorý čerpá z novej metalurgickej základne, rozvoja vysokých škôl a vedeckých inštitúcií a novej metropolitnej štruktúry a infraštruktúry. 3. Vysoké Tatry sú turistickým regiónom najvyššieho rádu, ktorý sa rozvíja zásluhou privilegovaných prírodných, estetických, zdravotných daností a osobitému smeru investičnej činnosti. Ich štruktúra vznikla a bude sa vyvíjať v dôsledku sektorovej špecializácie a plnenia špecializovanej turistickej funkcie pre celý štát a susedné štátne celky.

B. Medzi ekonomickými pólmi pôsobia ako činitelia aktivity osi vývoja a rastu.

Majú podobný industriálno-urbanistický efekt, ale menšiu koncentráciu v jednom ohnisku. Príklady: 1. Považie. Pôsobia tu 3 hlavné vývojové osi: a) os spojenia dvoch najvýznamnejších národných pólův — bratislavského a košického; b) os spojenia medzi silovým polom Horného Sliezska — s predĺžením do oblasti Baltického mora a významnými podunajskými regiónami s predĺžením do oblasti Čierneho mora a na Blízky Východ; c) celoštátna os spájajúca Prahu ako hlavné mesto štátu a české priemyselné regióny s ZSSR. 2. Stredoslovenská os s Pohroním a juhoslovenská os sú slabšie rozvinuté a najmä posledná je viac potencionálnou možnosťou ako súčasťou realitou. Plný rozvoj odotrôpneho komunikačného modelu se tu javí byť plne odôvodneným.

C, D, E. Regióny znovurozvoja, regióny hospodársky a kultúrne nedostatočne rozvinuté a oblasti hospodársky zanedbané závisia na prekonaní barier rastu. Zaberajú najmä periférne hraničné areály. Určitá aktivita sa viaže viac s prílevom investícií z iných teritórií ako vlastnou rozšírenou reprodukciou. Príkladom je najmä severovýchodné Slovensko, ale tiež Kysuce a iné okrajové územia (K. Ivaníčka 1965). Príkladom znovurozvoja Žiar nad Hronom.

Z hľadiska územnej administratívnej organizácie póly rastu predstavujú atraktívne miesta pre lokalizáciu administratívnych funkcií najvyšších hierarchických stupňov, pretože sa vyznačujú utvaraním monocentrických útvarov komunikačných sietí a ľahkou dosažitelnosťou aj z extranodálnych priestorov. Vytvárajú predpoklady pre rozvoj metropolitných oblastí. Osi rastu vytvárajú podmienky pre vznik viacerých centier podobnej gravitačnej sily a hierarchické členenie má viac smluvný charakter. Oblasti hospodársky slabšie rozvinuté gravitujú obyčajne k silnejším ekonomickým centráram, čo utvára tiež podmienky pre administratívnu gravitáciu a asymetrickú polohu administratívnych stredísk.

Poznanie vývojových tendencií a ekonomického modelu i modelu regionálneho rastu môže predstavovať dôležitý východiskový bod pre správne ideové zhodnotenie jestvujúcej i budúcej administratívnej siete a hierarchie.

Záverom sa javí odôvodneným poukázať ešte na jednu skutočnosť. Porovnávanie objektívne pôsobiacich procesov si vyžaduje disponovanie so základnou mriežkou, v rámci ktorej tieto procesy pôsobia. Preto dodržiavanie zásad a právnych predpisov o zmene administratívnych jednotiek najnižšieho rádu, ku ktorým sa viažu základné štatistické a kartografické údaje je požiadavkou mimoriadnej dôležitosti. Z tohto hľadiska si vyžaduje pozornosť kontinuita pozemkového katastra obcí ako základného územného, štatistického a kartografického pramenného diela. Každá zmena by mala byť starostlivo zaznačená a evidovaná pre súčasnú a budúcu generáciu.

Pri štúdiu predpokladov administratívneho členenia sa geografia dostáva do styku s inými príbuznými vednými odbormi, najmä s ekonómiou a správnym právom. Administratívno-politické členenie sa dostáva tak na úroveň interdisciplinárneho výskumu. Pritom si treba naďalej uvedomovať, že samotný akt územného členenia je výsledkom hospodárskej a právnej politiky štátu a vládnúcich politických kruhov, ktoré môžu úplne alebo čiastočne využiť materiály vedeckého rozboru problému.

GEOGRAPHICAL ASPECTS OF THE TERRITORIAL-ADMINISTRATIVE DIVISION OF SLOVAKIA

The author deals in this paper with an actual theoretical question about the relation of objectively existing geographical territorial wholes to the political-administrative division. Interesting deductions give the analysis of the stability of territorial division of Slovakia. During the last 100 years there was realized a number of fundamental

changes and a number of smaller modifications. There were changed the boundaries of Slovakia, the number of hierarchical grades and town-centers of administrative regions. Some centers of the highest hierarchical grades as e. g. Ružomberok and Trnava were a centre of comitats only for a short time. Others as e. g. Levoča and Zlaté Moravce have lost not only the position of the capitals of comitats, but also the position of district centres. In Middle Slovakia have exchanged their role as centres of comitats Trenčín, Žilina, Ružomberok and Banská Bystrica, in East-Slovakia, Prešov and Košice. Only Bratislava proved stability during all this periods as an incontestable centre of West-Slovakian province, however had a long time to struggle very hard for the attainment of the statute of the capital of Slovakia. From the hierarchical grades prove a great tenacity the grade of comitat and the regional grade. The traditional district units which as areas of influence of a smaller hinterland have fixed since middle ages legally the relations of local centres to environs, were by the modifications of 1960 unsetled and nearly 2/3 of the former local town-centers lost its administrative function.

In the contemporary period we can see the territorial division from the following aspects:

a) Standing of the present regions and districts, but to improve by reform the existing net, by establishing some new districts.

b) Diminution of the great regions and forming of new regional units, minimally in a double of number in comparison with the reform of 1960; it would preserve the function of the mezoarea with its task to surmount the aspects of macroareas and their transformation into microareas as well as the mediation of the information-stream from the microarea to center.

c) The introduction of a two-stage administrative division in which the national government of Slovakia and Bohemia with Morania could directly rule the districts. It would reques an increase of the self-government of small districts, including smaller municipalities, if you like towns and greater municipalities.

The geography as a science about the geosphere proceeds by the critical examination of the usefulness of the administrative division firstly from the territory. Theoretically it is possible to divide every territory proceeding from the municipalities into cadastral territories of municipalities, into spheres of the municipalities of gravitation, into spheres of local centers, into spheres of middle size places, into provinces and into national or if you like, state wholes. The bondaries of this wholes we can define on the basis of the theory of the nodal regions, picking out to foreground mainly the following principles: economical-market gravitation, gravitation of patterns of the nets of communication, and the way of forming patterns of communication nets, internal relations of the territorial-productive complexes and the organizational force of the human collectives and their formal institutions.

It is natural, that such a multistage system in the administrative division can not be applied, because it would be exceedingly expensive and also from the stand-point of the optimalization of control unnecessary. The task of geography is to find the nuclei and boundaries of the hierarchical stages of regions, but the administrative division alone chooses from this objectively existing system certain degrees and categories which are needed for the position of power of the state and its maintenance of power, or which simultaneously enables in a best way to realize the measure of decentralization and democratization of the given social-political pattern. Therefore the act of administrative division itself is already a matter of state institutions which are using the scientific analysis of the mentioned scientific branches.

The geography has at its disposal certain elements of prognosis resulting mainly from the conception of the space development trend and from the comparative method. Some elements of prognosis follow from the general tendencies of the effectivity of economic activity and from the urbanization in the world. This tendencies show a trend towards the greater economic and urbanistic concentrations. The greatest dynamism is noted in the metropolitan national areas and in the town-metropolis in it. From this results the fact, that the future administrative model of Slovakia should strengthen the growth of great towns as Bratislava, Košice as well as the growth of the middle-size towns i. e. 12 nuclei of urbanized areas which were enumerated in the study below. In this nuclei exists and further will develop nuclei-forming forces which are able to guarantee the growth of the human activity. From the evaluation of stability of some administrative divisions follows that the stability on our territory show forth only the nuclear-regional areas. This trend in accord with the theory of regional growth should exclude the key-position of small administrative units, because by the contemporary trend and economical competence of the national committees

and their commissions, they would stand in contrast with the higher areal activity of the contemporary and the future civilization. In accordance with generally working tendencies in the future it would come to a size-differentiation of towns and to a perspective concentration of population, to a concentration of communication lines and to the concentration of economical as well as cultural activity into some economical areas. The administrative function is one of the most important factors by which it is possible to influence the future model of the settlement and the infrastructure of Slovakia, because in accordance with the dynamic balance depend on it also other activities which call forth in the regional structure permanent consequences.

Translation: Ing. Pavel Miššeje

Literatúra

- ALAMPIJEV P. M. (1963): *Ekonomičeskoje rajonirovanije SSSR*, II. diel. 248 str., Izdatel'stvo ekonomičeskej literatury, Moskva.
- ALEXANDROV I. G. (1924): *Osnovy chazajstvennovo rajonirovanija SSSR*, Izdatel'stvo Ekonomičeskaja žizň, Moskva-Leningrad.
- Atlas Československé socialistické republiky. ÚSGK — ČSAV, list 3, mapa 1—8, Praha 1966.
- BERRY B. Y. L. (1969): Relationships between regional economic development and the urban system, The case of Chile. *Tijdschrift voor econ. en. soc. Geografie* LX, No. 5, str. 283—307, Rotterdam.
- BERRY B. Y. L. — GARRISON W. L. (1958): Alternate explanations of urban rank-size relationships, *Annals of the association of american geographers*, 48, str. 83—91, Lawrence, Kansas.
- BLAŽEK M. (1968): *Hospodářský zeměpis Československa*. 407 str., Orbis, Praha.
- (1967): *Poznámky k územnímu správnímu členení*. 30 str., cyklostyl. referát, Státní plánovací komise, Praha.
- DĚDINA V. (1921): Rozčlenění státního území Československého. *Sborník ČSZ* 27, str. 29—31, Praha.
- (1927): *Přirozené kraje a oblasti v Československu*. Sb. ČSZ 33, str. 21—25, Praha.
- DOMANSKI R. (1963): *Zespóly sieći komunikacyjnych*. *Prace geograficzne PAN*, No. 41, str. 1—110, Warszawa.
- DORTREGTER P. P. (1969): The city region as a displacement system. *Tijdschrift voor econ. en. soc. geografie* LX, No. 3, str. 155—167, Rotterdam.
- FEJGIN J. G. — ALAMPIJEV P. M. (1957): *Metodologičeskije voprosy ekonomičeskoj geografii*. Izdatel'stvo ekonomičeskoj literatury, str. 1—280, Moskva.
- FRIEDMANN J. R. P. (1963): Regional economic policy for developing areas. *Papers and proceedings of the regional science association* 11, str. 41—61, University of Pennsylvania.
- HROMÁDKA J. (1943): *Všeobecný zeměpis Slovenska*. Slovenská akadémia vied a umení, str. 1—256, Bratislava.
- CHRISTALLER W. (1933): *Die Zentralen Orte in Süddeutschland*. Gustav Fischer, Jena.
- Angl. preklad: Baskin C. W. (1966), *Central places of Southern Germany*, str. 1—230, Printice Hall, Englewood — Cliffs — New Jersey.
- ISARD W. (1960): *Methods of regional analysis. An introduction to regional science*. Published jointly by: The Technology Press of the Massachusetts Institute of Technology and John Wiley and Sons. Inc., str. 1—784, New York — London.
- IVANIČKA K. (1967): Types of underdeveloped and depressed areas in Slovakia. In: *Economic Regionalization*, Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences, str. 161—169, Academia, Praha.
- (1968): Problems connected with the research of regions in Czechoslovakia, *Acta Geographica UC*, No. 8, str. 11—52, SPN, Bratislava.
- (1968): *Economico-social space and territorial-administrative division*. *Geografický časopis XX*, str. 212—220, SAV, Bratislava.
- (1968): Growth centres of Slovakia. (Osobitný sborník referátov z XXI. Svetového geografického kongresu v Delhi, India, v tlači). Summary in: *Abstracts of Papers. 21-st International Geographical Congress*, str. 144, Calcutta.
- (1969): *Postavenie banskobystricko-zvolenského regionu v priestorovej štruktúre Slovenska — Súmestie Banská Bystrica — Zvolen*, *Sborník štúdií, časť I*, str. 65—84, Banská Bystrica-Zvolen.

- KALAŠNIKOVA T. M. (1968): Ješče raz o kompleksnosti i kompleksach, Geografia i choz-
 ajstvo. Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta, str. 230—239, Moskva.
- KIEPERT H. (1860): Neuer Handatlas. Dietrich Reimer (Ernst Vohsen), list 13, Berlin.
- KOLOSOVSKIJ N. N. (1947): Proizvodstvenno-teritorialnoje sočetačnje (komplex v so-
 vetskoj ekonomičeskoj geografii. Voprosy geografii, No. 6, Moskva. — Journal of
 regional science, Vol. 3, str. 1—26, 1961. (Angl. preklad). Viď tiež poľský preklad.
 Przegląd zagranicznej literatury geograficznej, str. 95—136, Warszawa 1955.
- KORČÁK J. (1938): Geopolitické základy Československa, jeho kmeňové oblasti.
 168 str., Orbis, Praha.
- KRIZANOVSKIJ G. M. (1927): Voprosy ekonomičeskogo rajonirovanija SSSR. Review of
 Literature on the Location of Industries, Journal of political Economy 35, str.
 278—291, angl. prekl., Moskva.
- LAMBOOY J. G. (1969): City and city region in the perspective of hierarchy and
 complementarity. Tijdschrift voor econ. en. soc. geografie, No. 3, Vol. 60, str.
 141—154, Rotterdam.
- NEEF E. (1950): Das Problem der Zentralen Orte. Peterm. Geogr. Mitteilungen, No
 1,94, str. 6—16, Gotha — Leipzig.
- PERROX F. (1961): L'économie du XXe siècle. Presses Universitaires de France, část II,
 „Les Pôles de croissance“, Paris.
- ROSTOW W. W. (1959): The stages of economic growth. Economic Historic Review,
 2-nd Series 12 (1), str. 1—16.
- Slovensko. Prehľadná mapa územnej organizácie podľa stavu ku dňu 1. februára 1949.
 Povereníctvo vnútra, Bratislava.
- STRÍDA M. (1960): Hlavní rysy rozmístění československého průmyslu. Kand. disertač.
 práca, rukopis, archív PF KU, str. 1—286, Praha.